

Верховний
Суд

Відумерла спадщина в ракурсі практики касаційного суду

Василь Крат,
суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

29 липня 2025 року

Чи є територіальна громада спадкоємцем при набутті відумерлої спадщини?

Ухвала КЦС ВС від 31.03.2025 у справі № 539/362/23

Законодавець не кваліфікує набуття територіальною громадою права на відумерлу спадщину як спадкування, а територіальну громаду, в цьому випадку, як спадкоємця;

Спадкоємці мають право на спадкування, натомість територіальній громаді належить публічний обов'язок. Тобто, територіальна громада має виконати публічний обов'язок, а не здійснити цивільне право чи інтерес, які в неї відсутні.

Публічний обов'язок територіальної громади виникає за наявності сукупності юридичних фактів (у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття; сплив одного року з часу відкриття спадщини).

Чи є територіальна громада спадкоємцем при набутті відумерлої спадщини? Ухвала КЦС ВС від 31.03.2025 у справі № 539/362/23

По своїй суті набуття територіальною громадою права на відумерлу спадщину є специфічним різновидом правонаступництва, адже воно зумовлює не тільки набуття прав («актив»), але й обов'язків («пасив»).

Як виконуються обов'язки територіальною громадою при набутті відумерлої спадщини?

Ухвала КЦС ВС від 31.03.2025 у справі № 539/362/23

При визначенні складу пасиву і виду обов'язків, що включаються до нього основним критерієм має слугувати те, чи не є такі обов'язки особистими і не припинилися внаслідок смерті особи.

До майнових обов'язків, що включаються до пасиву, відносяться як ті, які мають договірну сутність (зокрема, сплатити певну грошову суму, виконати роботу, надати послуги, передати річ), так і недоговірну (наприклад, сплата винагороди по публічній обіцянці).

Як виконуються обов'язки територіальною громадою при набутті відумерлої спадщини?

Ухвала КЦС ВС від 31.03.2025 у справі № 539/362/23

При виконанні обов'язків територіальною громадою законодавець встановив межу їх виконання. Такою межею виступає вартість майна набутого територіальною громадою як відумерлої спадщини. Це і не дивно, адже такі обов'язки є боргами особи, яка померла, і виникли внаслідок його діяльності, завдяки чому мають відшкодовуватися саме з його майна, що набувається територіальною громадою як відумерла спадщина. Порядок виконання обов'язків територіальною громадою встановлений в статтях 1281 та 1282 ЦК.

Законодавець на рівні книги 6 «Спадкове право» ЦК України не передбачає жодних переваг чи пріоритетів для кредиторів у тому разі, якщо обов'язки спадкодавця виконують його спадкоємці порівняно із кредиторами, якщо права на відумерлу спадщину набула територіальна громада. Висновок про те, що при відумерлості спадщини набувається лише право на майно, без обов'язків з очевидністю суперечить здоровому глузду та ставить в різне становище кредиторів, чого законодавець не мав на меті.

Відумерлість спадщини і «старий ЦК УРСР»

Постанова ОП КЦС ВС від 24.05.2021 у справі № 671/22/19

Під відкриттям спадщини розуміється настання певних юридичних фактів, зумовлюють виникнення спадкових правовідносин. При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: (1) часом відкриття; (2) місцем відкриття. Час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин.

За загальним правилом, дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Проте із загального правила про застосування актів цивільного законодавства до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ними чинності абзацом 2 пункту 5 Прикінцевих пунктом передбачається виняток.

Відумерлість спадщини і «старий ЦК УРСР»

Постанова ОП КЦС ВС від 24.05.2021 у справі № 671/22/19

У ЦК УРСР законодавець, на відміну від ЦК України та існування конструкції «відумерлої спадщини», передбачав автоматичний перехід спадщини за правом спадкоємства до держави. Будь-яких дій щодо прийняття спадщини держава не здійснювала.

Держава при існуванні юридичних фактів, визначених пунктами 1-5 частини першої статті 555 ЦК УРСР, завжди приймала спадщину і не могла від неї відмовитися.

Відумерлість спадщини і «старий ЦК УРСР»

Постанова ОП КЦС ВС від 24.05.2021 у справі № 671/22/19

Оскільки держава не мала права відмовитися від прийняття спадщини, то у випадку, коли спадкоємці за законом або за заповітом не прийняли спадщину або відмовилися від спадщини, спадщина вважалася прийнятою державою.

З урахуванням того, що в частині першій статті 555 ЦК УРСР закріплювався автоматичний перехід спадщини до держави, та існував строк шість місяців для прийняття спадщини іншими спадкоємцями, то абзац 2 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України може застосовуватися тільки, якщо спадщина відкрилась після 01 липня 2003 року, проте не була прийнята ніким зі спадкоємців, що мали право спадкування відповідно до норм ЦК УРСР.

Тому однорічний строк, який встановлений частиною другою статті 1277 ЦК України та в абзаці 2 пункту 5 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України, може підлягати обчисленню, починаючи не раніше 01 липня 2003 року.

Хто може подати заяву про визнання спадщини відумерлою? Постанова КЦС ВС від 22.01.2025 у справі № 216/354/24

Положення частини першої статті 1277 ЦК дають право звернутися до суду із заявою про відумерлість спадщини як територіальній громаді, так і кредитору спадкодавця.

Що додається до заяви про визнання спадщини відумерлою?

Постанова КЦС ВС від 18.12.2024 у справі № 208/9501/21

У заяві про визнання спадщини відумерлою мають бути зазначені відомості про час і місце відкриття спадщини, про майно, що становить спадщину, а також докази, які свідчать про належність цього майна спадкодавцю, про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, або про усунення їх від права на спадкування, або про неприйняття ними спадщини, або про відмову від її прийняття (стаття 335 ЦПК України).

Кредитор спадкодавця до заяви про визнання спадщини відумерлою має додати, зокрема, докази, які свідчать про відсутність спадкоємців за заповітом і за законом.

У випадку неможливості самотійно надати такі докази - вправі подати клопотання про витребування цих доказів судом.

Що додається до заяви про визнання спадщини відумерлою?

Постанова КЦС ВС від 18.12.2024 у справі № 208/9501/21

У цій справі банк у заяві про визнання відумерлою спадщину після смерті ОСОБА_3 та ОСОБА_2, зазначав, що для вирішення питання про визнання спадщини відумерлою необхідно з'ясувати відсутність в іпотекодавців спадкоємців. Така інформація є нотаріальною таємницею і обмежена в доступі. Заявник просив суд витребувати докази: від Другої Кам'янської державної нотаріальної контори інформацію із Спадкового реєстру щодо спадкових справ після смерті ОСОБА_2 і ОСОБА_3, у разі заведення спадкових справ - завірені належним чином копії матеріалів про всіх спадкоємців, чинні заповіти, відмову від прийняття спадщини, усунення від спадщини, відомості про видані та отримані свідоцтва про право на спадщину після смерті вказаної особи, копії заяв осіб, які звернулися до нотаріуса про прийняття спадщини або про відмову від прийняття спадщини; від Кам'янської міської ради інформацію про реєстрацію осіб за адресою: АДРЕСА_2 станом на дату смерті іпотекодавців.

Суд першої інстанції в ухвалі від 22 листопада 2021 року зазначив, що заявлене АТ КБ «ПриватБанк» клопотання про витребування доказів підлягає належному оформленню з дотриманням вимог частини другої статті 84 ЦПК України. Однак у мотивувальній частині ухвали не зазначено, яким саме вимогам частини другої статті 84 ЦПК України не відповідає заявлене банком клопотання про витребування доказів, а резолютивна частина ухвали взагалі не містить висновку за результатами розгляду клопотання (відмови в задоволенні, залишення без розгляду, тощо), що є порушенням вимог статті 260 ЦПК України.

У спірній категорії [справ особи, які мають право подати заяву про визнання спадщини відумерлою](#), мають право й на одержання із [Спадкового реєстру інформації про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину \(стаття 1277 ЦК України\)](#).

Які наслідки невідповідності заяви про визнання спадщини відумерлою вимогам статті 335 ЦПК?

Постанова КЦС ВС від 18.12.2024 у справі № 208/9501/21

Невідповідність заяви про визнання спадщини відумерлою вимогам статті 335 ЦПК України в частині долучення до неї відповідних додатків має **наслідком залишення такої заяви без розгляду саме з цих підстав за частиною четвертою статті 183 ЦПК України**, а суди послалися на частину шосту статті 296 ЦПК України - наявність спору про право.

Судовий збір

Закон України «Про судовий збір»

Стаття 5. Пільги щодо сплати судового збору

1. Від сплати судового збору під час розгляду справи в усіх судових інстанціях звільняються:

15-1) органи місцевого самоврядування - за подання заяви про визнання спадщини відумерлою;

Який судовий збір, якщо прокурор подає заяву про визнання спадщини відумерлою в інтересах ради?

Постанова КЦС ВС від 05.06.2024 у справі № 642/3048/23

Постановляючи ухвалу про повернення заяви керівника Київської окружної прокуратури міста Харкова через несплату судового збору у встановлених законодавством порядку і розмірі, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, обґрунтовано виходив з того, що прокурор є суб'єктом сплати судового збору та самостійно здійснює права та виконує обов'язки, пов'язані з розподілом судових витрат, однак Закон України «Про судовий збір» не передбачає підстав звільнення органів прокуратури від сплати судового збору за подання до суду заяви у справах окремого провадження, зокрема про визнання спадщини відумерлою.

Чи є присічний річний строк для подання заяви про визнання спадщини відумерлою?

Постанова КЦС ВС від 02.10.2024 у справі № 522/2960/20

81. В частині доводів касаційної скарги про пропуск позивачем строків для подання заяви про визнання спадщини відумерлою, встановлених частиною другою статті 1277 ЦК України, колегія суддів зауважує, що приписи частини другої статті 1277 ЦК України не передбачають кінцевого (присічного) строку для подання заяви про визнання спадщини відумерлою.

Який правовий наслідок наявності спадкоємців, що прийняли спадщину?

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 643/6125/16

Відповідно до статті 338 ЦПК України суд, встановивши, що спадкоємці заповітом і за законом відсутні або спадкоємці усунені від права на спадкування, або спадкоємці не прийняли спадщину чи відмовилися від її прийняття, ухвалює рішення про визнання спадщини відумерлою та про передачу її територіальній громаді відповідно до закону.

Встановивши обставини справи, суд апеляційної інстанції дійшов таких висновків: на момент складання заповіту ОСОБА_1 та ОСОБА_8 були неповнолітніми особами, тому відповідно до частини четвертої статті 1268 ЦК України вважаються такими, що прийняли спадщину; факт неприйняття спадкоємцем ОСОБА_1 спадщини не встановлено; він від неї не відмовився.

Оцінивши доводи касаційної скарги, Верховний Суд зауважує, що заява міської ради про визнання спадщини відумерлою не підлягає розгляду у порядку окремого провадження, оскільки існує спір про право, який підлягає розгляду у порядку позовного провадження.

Захист інтересів територіальної громади

Проблема «солом'яних чоловічків» (Strohmann, homme de paille, man of straw) чи дерев'яної голови (testa di legno) як «штучних» спадкоємців і захист інтересів територіальної громади.

Захист інтересів добросовісного набувача.

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

76. Зокрема, за змістом статті 1280 ЦК, якщо після спливу строку для прийняття спадщини і після розподілу її між спадкоємцями спадщину прийняли інші спадкоємці (частини друга і третя статті 1272 цього Кодексу), вона підлягає перерозподілу між ними. Такі спадкоємці мають право вимагати передання їм у натурі частини майна, яке збереглося, або сплати грошової компенсації. Якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі його продажу спадкоємець має право на грошову компенсацію.

77. Спадкоємець, який із зазначених причин не зміг прийняти спадщину, яка була перерозподілена між іншими спадкоємцями або перейшла у власність територіальної громади як відумерла, має право на передачу йому належної частки спадщини в натурі, якщо спадщина збереглася, а у випадку неможливості такої передачі у зв'язку з тим, що спадщина не збереглася, або визнана відумерлою та відчужена територіальною громадою на користь іншої особи, **має право на отримання лише грошової компенсації**. Такий підхід до розв'язання проблем переходу прав на відумерлу спадщину застосовується законодавством задля захисту прав добросовісного набувача майна, що на час переходу прав на це майно не знав та не міг знати про наявність спадкоємців, що мають право на спадщину.

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

78. Разом з тим законодавство не містить положень про можливість територіальної громади отримати відчужене майно в натурі та/або способи захисту інтересів територіальної громади у випадку, якщо спадщина була незаконно передана особі-спадкоємцю, зокрема, на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, та у випадку, коли спадщина такою особою була вже відчужена іншій особі, що позбавило територіальну громаду отримати майно у свою власність як відумерле в порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством.

80. Цивільне право та цивільне законодавство передбачає за відсутності норми права, що регулює спірні правовідносини, які виникли між учасниками цивільного спору, застосування при розгляді таких спорів аналогію права або аналогію закону.

84. Відтак захист інтересу територіальної громади щодо відумерлого майна повинен регулюватись та здійснюватись таким самим способом, виходячи з тих самих принципів, як і можливість захистити своє право спадкоємцем, який своєчасно спадщину не прийняв, вона була визнана відумерлою та продана іншій особі.

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

Постанова ВП ВС від 14.12.2022 в справі № 461/12525/15-ц

85. Як зазначалось, стаття 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

86. Право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

90. Відтак за встановлених фактичних обставин у цій справі при відчуженні спадкового майна територіальна громада має право лише на відшкодування вартості спадкового майна за ринковими цінами, а тому позовні вимоги територіальної громади про визнання спадщини відумерлою та передачу її позивачу задоволенню не підлягають.

Трохи про відумерлість спадщини, аналогію закону та статтю 1280 ЦК України

Постанова ОП КЦС ВС від 09.12.2024 у справі № 754/446/22

Стаття 1280 ЦК України передбачає, що якщо майно, на яке претендує спадкоємець, що пропустив строк для прийняття спадщини, перейшло як відумерле до територіальної громади і збереглося, спадкоємець має право вимагати його передання в натурі. У разі ж продажу такого майна спадкоємець має право на грошову компенсацію.

Тлумачення зазначеної норми свідчить про те, що право на отримання спадкового майна в натурі виникає у спадкоємця лише якщо майно, що було визнане відумерлою спадщиною, збереглося і не було відчужене територіальною громадою. Якщо ж воно було відчужене іншій особі за договором або не збереглося, то спадкоємець має право лише на компенсацію його вартості у грошовому еквіваленті. А відтак, застосовуючи аналогію закону й територіальна громада в разі відчуження спадкового майна особою, яка не є спадкоємцем, або незбереження цього майна, на користь добросовісного набувача, має право на отримання лише грошової компенсації.

Закон передбачає саме такий спосіб захисту порушеного інтересу територіальної громади та спосіб відновлення її інтересу на спадкове майно за відсутності спадкоємців (стаття 16 ЦК України) та у разі продажу спадкового майна іншій особі, якщо остання є добросовісним набувачем.

Джерела 2025

Крат В. Трохи про діалоги щодо відумерлості спадщини і компенсацію. URL: <https://t.me/glossema/2518>

Трохи відео з діалогу про відумерлість спадщини і компенсацію. URL: <https://t.me/glossema/2531>

Василь Крат та Інна Спасибо-Фатеева обговорили питання, пов'язані з відумерлою спадщиною. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1749903/>

Джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2024 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2024. 899 с. URL: <https://t.me/glossema/2441>.

Трохи про приватне право:
<https://t.me/glossema>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!